

İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

e-ISSN: 2147-6152

Yıl 10, Sayı 26, Nisan 2021

Makale Adı /Article Name

Kalkınma Göstergeleri Işığında AB
Üyesi Geçiş Ekonomileri ve Türkiye

Eu Member Transition Economies
and Turkey in Light of Development
Indicators

Yazarlar/Authors

Yahya NAS

Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye Ali Sıtkı Mefharet
Koçman Meslek Yüksekokulu, yahyanas@mu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7858-438X

Remzi BULUT

Dr., Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, rbulut@mehmetakif.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1169-2949

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 06.03.2020

Kabul Tarihi: 17.04.2021

Yayın Tarihi: 30.04.2021

Sayfa Aralığı: 1-27

Kaynak Gösterme

Nas, Yahya; Bulut, Remzi (2021). "Kalkınma Göstergeleri Işığında AB Üyesi Geçiş
Ekonomileri ve Türkiye", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 26, s. 1-27.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL
ONAYI" gerektirmemektedir.)

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliği'ne (AB) üye olmanın Türkiye'nin kalkınmasına sağlayacağı katkısını yeniden gözden geçirmektir. Bu nedenle, 2000'li yıllarda AB'ye üye olmuş 11 geçiş ekonomisine ait kalkınma göstergeleri ile Türkiye'ye ait kalkınma göstergeleri karşılaştırılmıştır. 11 geçiş ekonomisinin sekizi 2004 yılında, üçü de ilerleyen yıllarda AB'ye üye olmuştur. AB'nin üyelerine sağladığı katkının daha net anlaşılmasında geçiş ekonomilerinin iyi bir örnek olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu ülkelerin kalkınma göstergeleri 1993-2004 ve 2005-2018 yıllarını kapsayan iki ayrı dönemde incelenmiş ve aynı dönemlerde Türkiye'nin kalkınma göstergeleri ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmada 'dünya kalkınma göstergeleri' başlığı altında Dünya Bankası tarafından yayınlanan ekonomi, AR-GE, çevre, sağlık ve eğitim alanındaki on iki kalkınma göstergesi ele alınmıştır. Türkiye ve geçiş ekonomileri kalkınma göstergeleri açısından kıyaslandığında; geçiş ekonomilerinin AB üyeliği sonrasında genel olarak daha hızlı ve istikrarlı bir şekilde kalkındığı görülmektedir. AB'ye üye olmadan, Türkiye'nin daha hızlı kalkınabilmesi için kendi iç dinamiklerini etkin ve istikrarlı bir şekilde kullanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geçiş Ekonomileri, Kalkınma Göstergeleri, Avrupa Birliği

ABSTRACT

The aim of this study is to reconsider its contribution to the development of Turkey's being an European Union (EU) member. Therefore, development indicators of 11 transition economies which became a member of EU in 2000s and development indicators of Turkey have been compared. In 2004, eight of the 11 transition economies and in the following years (2007 and 2013), the rest of 3 countries became the members of the EU. It is considered that transition economies will be a good example in understanding the contribution of the EU to its members more clearly. Therefore, development indicators of these countries have been examined in two separate periods covering the years 1993-2004 and 2005-2018 and compared with the development indicators of Turkey in the same period. In comparison, twelve development indicators in area of economy, R & D, environment, health and education under the title of 'world development indicators' which published by World Bank have been evaluated. Turkey and transition economies when compared in terms of development indicators; it is observed that transition economies generally developed more rapidly and steadily after EU membership. Without become member to EU, it is necessary for Turkey's developing more faster it's need to use own internal dynamics in an effective and stable manner.

Keywords: Transition Economies, Development Indicators, European Union

Giriş

Kalkınma kavramının geniş bir tanıma sahip olması nedeniyle, birçok faktörün kalkınmaya katkı sağladığı bilinmektedir. Ekonomik kalkınmanın yanı sıra sosyal ve çevresel kalkınma da en çok dile getirilen kavramlardır. Çevresel, sosyal, ekonomik, eğitimsel, sağlıksal, kültürel, teknolojik gelişmeler ve yenilikler kalkınmanın önemli göstergeleridir. Bu gelişmelerin soyut olmaktan çıkıp somut hale getirilebilmesi için bu alanlara bağlı birçok alt göstergelere bakılmaktadır. Harcanabilir gelir, büyüme oranı, gelir dağılımı, yoksulluk oranı, işsizlik oranı, enflasyon oranı gibi göstergeler ekonomik kalkınma düzeyini değerlendirmede kullanılan verilerdendir. Bununla birlikte, sosyal sermaye endeksi, beşeri sermaye endeksi, okur-yazarlık oranı, okullaşma oranı gibi eğitimsel ve insani veriler sosyal kalkınmaya dayanak gösterilen verilerdendir. Sağlık harcamaları, doktor sayısı,

doğumda yaşam beklentisi gibi göstergeler sağlık alanındaki gelişmelere dayanak oluştururken, araştırma geliştirme faaliyetlerine ilişkin veriler, patent başvurularına ilişkin veriler, rekabet endeksleri gibi yenilik yaratmanın ve teknolojik gelişmenin alt yapısını oluşturan faaliyetler de kalkınmanın dinamiklerindedir. Ekonomik büyüme ve gelişme amacıyla yürütülen ekonomik faaliyetlerin çevresel etkilerinin düzeyini ölçmek ve bu süre içerisinde çevresel varlıkların devamlılığını sağlamak amacıyla yürütülen faaliyetler sürdürülebilir kalkınma boyutunda ele alınmakta ve karbondioksit CO₂ salınımları, sera gazları, sürdürülebilir tarım, orman alanları gibi çevresel değişiklikleri içeren veriler de sürdürülebilir kalkınmayı ölçmede kullanılmaktadır.

Bu çalışmada sırasıyla, geçiş ekonomilerine, AB'ye ve Türkiye'nin AB üyeliğine başvurusuna ilişkin tarihsel sürece kısaca değinilecektir. Literatürde yer alan çalışmalara yer verildikten sonra şu anda AB üyesi olan 11 geçiş ekonomisi ile Türkiye'nin 1993-2004 ve 2005-2018 yıllarına ait kalkınma verileri kıyaslanarak değerlendirilecektir.

1- Geçiş Ekonomilerinin Tanımı, Tarihsel Süreci ve Ülkeleri

Sosyalist sistemi benimseyen ekonomilerde iş gücünde verimlilik azalmış ve toplumsal refahta istenilen düzeye ulaşılamamıştır. Bu nedenle sosyalist sistemi benimseyen ülkelerin büyük bir çoğunluğu, merkezi planlı sistemden piyasa ekonomisine geçişe karar vermiştir. Sosyalist sistemden piyasa ekonomisine geçiş yapan bu ülkeler, literatürde geçiş ekonomileri olarak adlandırılmaktadır (Bal, 2004a, s. 173). Geçiş ekonomileri kavramı özellikle 80'li yılların sonunda Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 90'lı yılların başında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla daha sık dillendirilen bir kavrama dönüşmüştür (Güler, 2012, s. 53). Geçiş ülkeleri, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu, Baltık Cumhuriyetleri ve Çin, Vietnam, Laos ve Kamboçya'dan oluşan Asya ülkeleri olarak dört grupta sınıflandırılmaktadır (Tandırcıoğlu, 2002, s. 202).

Geçiş ekonomilerinin ortak noktası piyasa ekonomisine sonradan geçmeleridir. Ancak her geçiş ülkesinin, geçiş öncesi ve sonrası ekonomik yapısı ile geçiş süreçleri farklılıklar arz etmektedir. Geçiş öncesinde bu ekonomilerin bir kısmı 40-45 yıl arasında komünist sistemle idare edilirken bir kısmı 75 yıla varan süre boyunca komünist sistem idaresi altında kalmıştır (Bal, 2004b, s. 158). Komünist sistem içerisinde geçen süre, bu ülkelerin geçiş sürecinde yaşadıkları

sıkıntılarının ve zorluklarının türünü ve boyutunu değiştirmiştir. Geçiş öncesinde komünist sistemin yürütülmesine bağlı olarak ekonomik ve sosyal açıdan belli başlı problemler açığa çıkmıştır. Sanayide tekelci bir yapı oluşmuş, üretim tüketimi karşılama yetersiz kalmış ve ürün kalitesi düşmüş, enflasyon baskılanıp, işsizliği teşvik eden sosyal düzenlemeler yapılmış, siyasi açıdan da tekelleşme meydana gelmiştir (Turan, 2010, s. 581). Geçiş sonrasında ise piyasa ekonomisinin özelliklerini taşıyan uygulamalara gidilmiştir. Ticaretin tekelci yapıdan çıkarılarak serbestleştirilmesi, özelleştirmelerin önünün açılması için yasal düzenlemeler yapılmıştır. Kurumsallığı sağlayıcı reformlar gerçekleştirilmiş, sosyal düzenlemelere gidilmiştir (Yalman & Yalman, 2018, s. 99).

2- AB'nin Tarihsel Gelişimi, Yapısı ve Türkiye'nin Üyelik Süreci

AB'nin bugünkü yapısına ulaşmasına zemin hazırlayan çok sayıda oturum gerçekleştirilmiş ve anlaşma yapılmıştır. Birliğin oluşturulmasının ilk adımlarından biri Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) oluşturulmasıdır. Daha sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve beraberinde Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) oluşturulmuştur. Avrupa Savunma Topluluğu (AST) için girişimler başlatılmış ancak bu alanındaki topluluk oluşturma girişimleri amacına ulaşamamıştır. Anlaşmalar yoluyla oluşturulan üç topluluk daha sonraki dönemde birleştirilerek 1993 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması ile 'Avrupa Birliği' adını almıştır. AB dünyadaki bütünleşme türlerinin en gelişmiş örneğidir. Kurucu altı üyesi olan ve farklı zamanlardaki katılımlarla şu anda 27 üyeden oluşan AB, ekonomik, sosyal, hukuksal, çevresel ve siyasi alanda ortak kararlar alan uluslar üstü bir kuruluştur (Akdemir & İnanç, 2008).

AB'nin iki önemli ekonomik kurumu vardır. Bunlardan ilki Avrupa Merkez Bankası (AMB), diğeri ise Avrupa Yatırım Bankası (AYB)'dir. AMB'nin temel görevi AB üyesi ülkelerin tamamında fiyat istikrarını sağlamak ve uzun vadeli hedefler doğrultusunda döviz kurunu düzenlemektir. AYB'nin temel görevi ise kalkınmaya katkı sağlayacak yatırımlara, kar amacı gütmeyen kredi sağlamaktır. Bölgesel kalkınmaya, çevreyi korumaya ya da iyileştirmeye, eğitimi ve beraberinde beşeri sermayeyi geliştirmeye katkı sağlayan yatırımlara, yalnızca finansman maliyetlerini karşılayacak düzeyde bir faiz oranı belirleyerek finansal destek sağlamaktadır. AYB aracılığıyla sağlanan finansal destekler vasıtasıyla gerek Birlik üyesi ülkeler arasındaki gerekse bu ülkeler içindeki bölgeler arasındaki kalkınma farklılıkları giderilmeye çalışılmaktadır (Çınar & Yılmaz, 2008).

Türkiye 1959 yılında AET'ye üyelik başvurusunda bulunmuş, 1963 yılında başvurunun kabulüne ilişkin protokol imzalanarak hazırlık süreci başlatılmıştır. 1970 yılında hazırlık süreci son bulmuş ve geçiş süreci başlatılmıştır. 1980 darbesi ile geçiş süreci askıya alınmış, 1989 yılında ise yeni bir üyenin –Türkiye'nin- Topluluğa kabul edilmeyeceği belirtilmiş ancak ilişkilerin devam etmesi kararı alınmıştır. 1996 yılında Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği anlaşması imzalanmış ve 1999 yılında düzenlenen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye aday ülke olarak ilan edilmiştir. 2005 yılında müzakereler başlamış ve 2006-2010 yılında 13 fasıl açılmış ancak 2010-2013 yılları arasında üye ülkelerin siyasi engellemeleri nedeniyle yalnızca bir fasıl açılmıştır. 2012 yılında Pozitif Gündem adı altında bazı konularda işbirliğini içeren yeni bir süreç başlatılmış ancak 2014 yılında konuya ilişkin komisyon üyeliğindeki görev değişikliği nedeniyle bu süreç sona ermiştir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2019). 2014 sonrası dönemde ise AB ilişkiler neredeyse kopma aşamasına gelmiştir.

3- Literatür Taraması

Gerek yurt içi literatürde gerekse yurt dışı literatürde geçiş ekonomilerine ilişkin çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmında, geçiş ekonomileri teorik çerçevede ele alınırken bir kısmında farklı yıllara ve geçiş ekonomilerine ait veriler kullanılarak ekonometrik analizler uygulanmıştır. Ancak kalkınma göstergeleri açısından yapılan çalışma sayısı sınırlı kalmıştır. Beşeri sermaye, insani gelişme endeksi, yoksulluk, eğitim, gelir düzeyi, ekonomik büyüme gibi göstergeler açısından konuyu ele alan çalışmalardan öne çıkanlarına aşağıda yer verilmiştir.

Brainerd (1998) tarafından yapılan çalışmada geçiş ekonomilerindeki piyasa reformları ile ölüm oranları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Makroekonomik ve sosyal göstergeler ile ölüm oranları arasında pozitif ve negatif ilişki tespit edilmiştir. Ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik ve suç oranı gibi ekonomik ve sosyal değişimler günlük yaşamda stresi azaltarak ya da artırarak ölüm oranlarını etkilemektedir.

Svejnar (2002), geçiş ekonomilerinin sosyalist sistemden piyasa ekonomisine geçiş süreçlerini kapsayan dönemdeki ekonomik performansları ve sosyal göstergelerini incelemiştir. 1989-2000 yılları arasında, geçiş ekonomilerinin enflasyon, büyüme, kişi başına gelir, yabancı yatırım düzeyi, özelleştirme, dış borç,

vergi gelirleri, işsizlik gibi ekonomik göstergelerinin yanı sıra doğurganlık, evlilik ve boşanma oranları gibi toplumsal göstergelere de bu çalışmada yer verilmiştir.

Bal (2004b), geçiş ekonomilerinde ekonomik büyüme ile dış finansman ilişkisi üzerinde durmuştur. Çalışmada geçiş ekonomilerinin makroekonomik performanslarındaki farklılıkların boyutu incelenmekte ve performans farklılıklarına neden olan önemli bir faktör olarak dış finansman düzeyleri ve içeriklerine yoğunlaşmaktadır. Dış finansman kaynağı olarak doğrudan yabancı sabit yatırım çekebilen geçiş ülkelerinin, ekonomik büyümede daha fazla performans gösterdiği ve bu konuda özellikle Doğu Avrupa ve Baltık Ülkelerinin daha başarılı olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Spagat (2006), geçiş ekonomilerinde, beşeri sermayenin kişi başına GSYH'ye oranının başlangıçta yüksek seviyelerde olduğunu ve bunun büyüme potansiyeli sağladığını ifade etmiştir. Ancak beşeri sermayenin dengesiz politikalar ve kısıtlı ekonomik imkânlarla birlikte boşa gideceğini ve bu ekonomileri geliştirmekte olan ekonomilere benzeteceğini öne sürmüştür. Yüksek beşeri sermayenin dengeli politikalarla kalkınmada ve beraberinde gelişmiş ekonomilerle aradaki mesafeyi kapatmada katkısını modellemiştir.

Tridico (2006), geçiş ekonomilerindeki kurumsal değişimi ve insani gelişimi değerlendirdiği çalışmasında, geçiş ekonomilerinde insani gelişme, istihdam ve yoksulluk gibi sosyal performans göstergeleri açısından geçiş ekonomilerinde farklı sonuçlar yaşandığını belirterek, ekonomik büyümenin her zaman insani gelişmeyi sağlamadığını ifade etmiştir. İnsani gelişme ve beraberinde toplumsal refah nihai hedeftir. Ekonomik büyümenin yanı sıra kalkınmayı sağlayan kurumlar ve kurumsal politikalar büyük önem taşımaktadır.

Ketels, Lindqvist & Sölvell (2006) yapılan çalışmada, gelişmiş ekonomiler, geliştirmekte olan ekonomiler ve geçiş ekonomileri, ekonomik kalkınma düzeyleri açısından karşılaştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda gelişmiş ekonomilerde rekabetçi konumun daha güçlü olduğu, yenilik kapasitesinin daha yüksek olduğu ve hükümetlerin baskın rollerinin endişe kaynağı olarak görüldüğü gözlenmiştir. Buna karşılık olarak geçiş ekonomilerinde ve geliştirmekte olan ekonomilerde politikalar ulusal düzeyde merkezileşirken, hükümetlerin üzerine düşeni yapma kapasitesinden yoksun olduğu ve hükümet ile firmalar arasında güvensizliğin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Piatkowski (2006), AB üyesi yedi geçiş ekonomisi ile Rusya'yı bilgi iletişim teknolojilerini kullanım düzeyi açısından kıyaslayarak, bu teknolojileri kullanmalarının ekonomik kalkınmaya etkisini analiz etmiştir. Bilgi iletişim teknolojilerini kullanan AB üyesi dört geçiş ekonomisinin ekonomik kalkınma açısından AB-15 ülkelerine yakınlaşmasının hızlandığı sonucuna ulaşmıştır. Bilgi iletişim teknolojileri kullanımının yolsuzluğu ve bürokrasiyi azaltırken, iş ortamlarının kalitesini, ekonomik reformları ve beşeri sermayeyi artırdığı böylelikle ekonomik kalkınmayı hızlandırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımını engelleyen ekonomik ve kurumsal çerçeveye sahip geçiş ekonomilerinde ise ekonomik kalkınma açısından yakınlaşmanın yavaşladığını öne sürmüştür.

Beck & Leaven (2006), geçiş ekonomilerindeki büyüme ve kalkınma varyasyonların nedenlerini araştırmışlardır. Pazara uyum sağlayan geçiş ekonomilerinin ekonomik ve kurumsal kalkınma açısından önemli ölçüde değişim geçirdiklerini, ancak doğal kaynaklara sahip olan ve sosyalist yapının daha fazla etkisi altında kalan geçiş ekonomilerinin piyasaya uyumlu kurumların inşasında yetersiz kalarak, ekonomik ve kurumsal kalkınmada görece daha geride oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Macours & Swinnen (2008) tarafından yapılan çalışmada, Orta ve Doğu Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği'nin 23 geçiş ekonomisindeki kırsal ve kentsel yoksulluk farklılıkları analiz edilmiştir. Analizde, fiyatlar, transfer yardımları, araziye erişim, beşeri sermaye, alt yapı imkânlarından yararlanma gibi sosyal ve ekonomik göstergeler kullanılmıştır. Kırsal yoksulluk görece kentsel yoksulluğa göre daha fazladır. Bu nedenle eğitim ve sağlık hizmetleri artırılmalı ve insan sermayesini geliştirmeye yönelik politikalara ağırlık verilmelidir.

Akimov, Wijeweera & Dollery (2009), hem gelişmiş hem de gelişmekte olan 29 ülkenin 1989-2004 dönemini dinamik panel veri analizi yöntemi ile inceleyerek işsizlik oranı, finansal kalkınma düzeyi ve beşeri sermaye düzeyinin ekonomik büyümeye etkisini araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre işsizlik oranının ekonomi büyüme ile ilişkisi gözlenmezken, mali gelişmişlik ve beşeri sermaye düzeyinin ekonomik büyüme ile pozitif yönlü ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Jindra, Giroud & Kennel (2009) tarafından yapılan çalışmada geçiş ekonomilerinde faaliyet gösteren 424 yabancı yan kuruluştan elde edilen anket verileri analize tabi tutularak ekonomik kalkınma ile dikey tedarik zinciri

bağlantılarının, teknolojik yetkinlikler arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmaya göre, ileri ve geri dikey tedarik bağlantıları ve teknoloji yayılma potansiyelini ve teknolojik yeterlilik kapasitesini artırarak ekonomik kalkınmaya pozitif yönde etkide bulunmaktadır.

Philippot (2010), geçiş ekonomilerinde doğal kaynaklar ve ekonomik kalkınma ilişkisini araştırmıştır. 1990-2003 yılları için panel veri analizi tahminlerini kullanarak geçiş ekonomilerinin ekonomik büyümeleri ile sahip oldukları doğal kaynaklar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Buna göre petrol, gaz, maden gibi doğal kaynakların ekonomik büyümeyi artırdığı, tarım ve ormanlık alanların fazlalığının ise ekonomik büyüme olumsuz yönde etki ettiği sonucuna varmıştır.

Kökocak (2011) yaptığı çalışmada, geçiş ülkelerindeki KOBİ'lerin ekonomik kalkınmadaki önemi üzerinde durmuştur. Kalkınmanın coğrafi koşullar, beşeri sermaye, doğal kaynaklar, ekonomik koşullar ve dışsal etkiler gibi birçok nedeni olmakla birlikte mikro ölçekte bakıldığında KOBİ'lerin teknolojiden yoksun emek yoğun üretimleri yüksek düzeyde katma değer yaratmamakta ve ekonomik kalkınmada yetersizliğe neden olmaktadır.

Çemrek & Bayraç (2013), geçiş ekonomileri için sürdürülebilir kalkınma skoru oluşturmuşlardır. Çalışmaya konu geçiş ekonomileri için, 'temel bileşenler analizi' kullanılarak elde edilen sürdürülebilir kalkınma skorları ile bu ülkelerin insani gelişme endeksleri arasında paralellik görülmüştür. Sürdürülebilir kalkınma skorunda, kişi başına GSYH, doğurganlık oranı, yaşam beklentisi, CO₂ emisyonları, enerji tüketimi, yaşlı bağımlılık oranı, gibi kalkınmayı etkileyen çevresel, ekonomik ve sosyal faktörler kullanılmıştır.

Artan, Hayaloğlu & Baltacı (2014), teknolojik gelişmelerin ekonomik kalkınma ve büyüme üzerindeki etkisini vurgulayarak, geçiş ekonomilerinde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi ile incelemiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmenin büyüme üzerinde pozitif etkisi vardır.

Askarov & Doucouliagos (2015), geçiş ekonomilerinde kalkınma yardımları ile büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. 32 geçiş ekonomisinin 1990-2012 yılları arasındaki verileri kullanarak kalkınma yardımlarının, doğru politikaların uygulanması durumunda ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Carvalho, Nepal & Jamasb (2016), geçiş ekonomilerinde yapılan ekonomik ve kurumsal reformların insani gelişmedeki etkisini incelemişlerdir. Bu bağlamda, 25 geçiş ekonomisinin 1992-2007 yıllarına ait kurumsal ve ekonomik reformlara ilişkin verileri analiz edilmiştir. Analiz sonucunda yapılan reformların, sağlık, eğitim ve gelir gibi insani gelişimde olumlu etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Kowal & Paliwoda-Pekosz (2017), geçiş ekonomilerinde okullarda ve eğitimlerde yenilikçilik faaliyetlerinin beşeri sermayeyi artırdığını, beşeri sermayenin insani gelişmenin ve küresel rekabet gücünün en önemli kaynağı olduğunu belirterek bu alanlardaki yatırımların önemine vurgu yapmışlardır.

Şaşmaz & Yayla (2018) tarafından yapılan çalışmada, vergilerin ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi AB üyesi 11 geçiş ekonomisinin 2003-2015 yıllarına ait verileri ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda dolaysız vergilerin ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkisi bulunmuştur. Dolaylı vergiler ise ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkilemektedir.

4- 1993-2004 ve 2005-2019 Arası Geçiş Ekonomilerinin ve Türkiye'nin Kalkınma Göstergeleri

Farklı kurum ve kuruluşlar tarafından uluslararası ölçekte, ülkelerin makroekonomik, toplumsal ve çevresel göstergeleri düzenli aralıklarla raporlanarak paylaşılmaktadır. Bu kapsamda veri yayımlayan kuruluşlardan biri de Dünya Bankası olup, 'Dünya Kalkınma Göstergeleri' başlığı altında 100'ün üzerindeki veriyi kalkınmayla ilişkili olarak raporlamaktadır (Dünya Bankası, 2019).

Bu çalışmada önceki dönemlerde sosyalist sistemlerle yönetilmiş olup 1990'lı yıllarda serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmış olan ve geçiş ekonomileri olarak adlandırılan ülkelere, 2000'li yılların ortalarında AB'ye kabul edilmiş olan 11 ülke ile Türkiye'nin kalkınma göstergeleri arasında bir karşılaştırma yapılarak, AB'ye üye olmanın, Türkiye'ye getirisi sorgulanmaktadır. Bu bağlamda, 2004 yılı dikkate alınarak AB üyesi geçiş¹ ekonomilerinin üyelik öncesinde ve sonrasında gösterdikleri kalkınma performansları ile Türkiye'nin aynı dönemdeki kalkınma

¹ 1991-1994 tarihleri arasında sosyalist sistemi bırakmış olan Estonya, Litvanya, Polonya, Slovenya, Letonya, Slovak Cumhuriyeti, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın 2004 yılında AB'ye üyelikleri kabul edilmiştir. Merkezi sistemden piyasa ekonomisine aynı yıllarda geçmesine rağmen, ekonomik ve sosyal koşullar açısından daha kötü durumda olan Bulgaristan ve Romanya 2007 yılında, Hırvatistan ise 2013 yılında AB üyeliğine kabul edilmiştir.

performanslarını gözlemek amacıyla çalışmaya konu olan bu ülkelerin kalkınma verileri, 1993-2004 ve 2005-2018 yıllarını kapsayan iki dönemde ele alınmıştır.

Dünya Bankası tarafından kalkınma göstergesi niteliğinde çok sayıda veri yayınlanmaktadır. Ancak bu verilerden büyük bir kısmı 2000’li yıllardan itibaren hesaplanmaya veya yayınlanmaya başlamıştır. Bunun yanında 1990’lı yıllara ilişkin kalkınma verilerine ulaşılmasına rağmen bu yıllarda Türkiye’ye ait veriler bulunmamaktadır. Bu nedenle 1993-2018 yılları arasında eğitim, çevre, yenilik, sağlık ve ekonomi alanlarında hem Türkiye’nin hem de AB üyesi geçiş ekonomilerinin verilerinden en sağlıklı olanlar bu çalışmada kullanılmıştır.

Ekonomik kalkınmaya örnek oluşturacak şekilde kişi başına düşen GSYH büyüme oranı, kişi başına düzeltilmiş net milli gelir, enflasyon oranı, işsizlik oranı verilerine yer verilmiştir. Yenilik faaliyetlerine ilişkin olarak, araştırma ve geliştirme (AR-GE) harcamaları, AR-GE çalışanları ve patent başvuruları dikkate alınmıştır. Çevresel kalkınmaya ilişkin olarak CO₂ salınımları ve ormanlık alanların toplam araziye oranları kullanılmıştır. Sağlık alanında kalkınmaya ilişkin olarak, 1000 kişi başına düşen doktor sayısı ve bebek ölüm oranları değerlendirilmiştir. Son olarak eğitim alanındaki gelişmelerin değerlendirilmesi amacıyla ilkökul çağında olup okul dışında olan çocukların yüzdesel oranları kullanılmıştır.

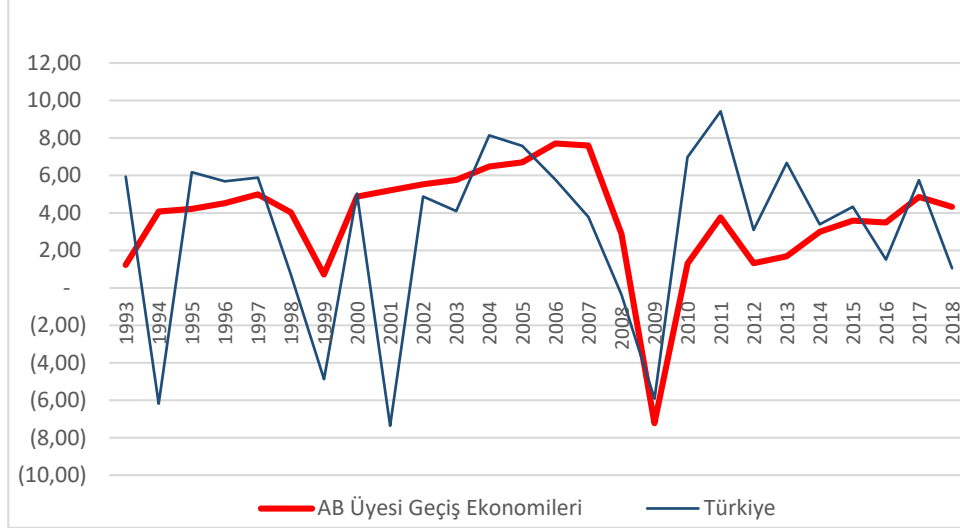
Estonya dışındaki diğer 10 geçiş ülkesinin serbest piyasa ekonomisine geçişleri 1990-1993 yılları arasındadır. Estonya dönüşüm sürecini 1990 yılında başlatmış olmasına rağmen, piyasa ekonomisine geçişini 1995 yılında tamamlamıştır (Bulut, 2019, s. 61). Bunun yanında 11 geçiş ekonomisinden sekizinin AB’ye kabulü 2004 yılında gerçekleşirken diğer üç ülkenin üyeliği sonraki yıllarda kabul edilmiştir. 11 geçiş ekonomisinden 2004 yılında AB’ye üye olan sekizinin kalkınma göstergeleri, daha sonra üye olan diğer üç ülkenin kalkınma göstergelerine oranla daha iyi durumdadır. Çalışmada 11 geçiş ekonomisine ait ortalama değerler dikkate alınmıştır.

4.1. Kişi Başına Düşen GSYH Büyüme Oranı

AB üyesi geçiş ülkelerinin üyelik öncesi yıllık büyüme oranları Türkiye’nin büyüme oranlarından daha fazladır. Üyelik sonrasında da büyümelerini görece

daha istikrarlı bir şekilde sürdürmüşlerdir. İkinci dönemde bu ülkeler ile Türkiye'nin büyüme oranları arasında küçük bir fark vardır.

Grafik 1: 1993-2018 Yılları Arası AB Üyesi Geçiş Ülkeleri ve Türkiye'nin Kişi Başına Düşen Yıllık GSYH Büyüme Oranları

KAYNAK: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporları (Erişim Tarihi: 15.11.19)

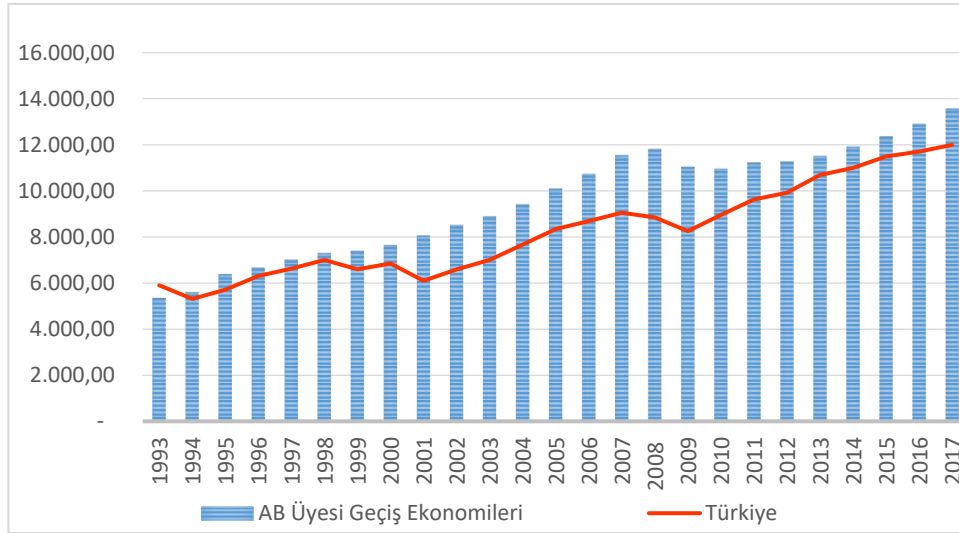
AB üyesi geçiş ekonomilerinin 1993-2004 yılları arasında, kişi başına GSYH büyüme oranı toplam yüzde 51,61'dir. Aynı yıllar arasında Türkiye'nin kişi başına büyüme oranı toplamı ise yüzde 28,13'tür. Türkiye 1994, 1999 ve 2001 yıllarında toplamda yüzde 18,41 oranında küçülmüştür. Geçiş ekonomilerine görece, 2004 yılı öncesinde ve sonrasında ekonomik büyümesi istikrarlı bir seyir izlememiştir. 2005-2018 yılları arasında AB üyesi geçiş ülkelerinin GSYH'si, kişi başına toplamda yüzde 44,97 seviyesinde büyümüştür. Aynı dönemde Türkiye'nin GSYH'si toplamda yüzde 53,08 düzeyinde büyümüştür. 1993-2004 yılları arasında geçiş ülkelerin yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 4,30 ve Türkiye'nin ortalama büyüme hızı yüzde 2,34 iken; 2005-2018 yılları arasında bu oranlar sırasıyla, yüzde 3,21 ve 3,79 şeklinde gerçekleşmiştir. Kişi başına büyüme oranları açısından AB üyesi geçiş ekonomileri ve Türkiye ele alındığında, 2005-2018 yıllarını kapsayan ikinci dönemde Türkiye'nin büyüme hızını yüzde 61,7 oranında artırdığını, geçiş ülkelerinin ise aynı dönemde yüzde 25,3 oranında büyüme hızlarının düştüğünü söylemek mümkündür (Grafik.1).

4.2. Kişi Başına Düzeltilmiş Net Milli Gelir (\$)

AB üyeliği öncesinde ve sonrasında geçiş ekonomilerinin kişi başına düşen düzeltilmiş net milli gelirlerine bakıldığında, 1993 yılı dışında, her iki dönemde de

Türkiye'deki kişi başına düşen net milli gelir düzeyinden yüksek olduğu görülmektedir. 1993 yılında geçiş ekonomilerinde kişi başına düzeltilmiş net milli gelir ortalaması 5.361 \$ iken, yüzde 76 oranında artış göstererek, 2004 yılında 9.413 \$ seviyesine yükselmiştir. Aynı dönemde Türkiye'de kişi başına düşen net milli gelir yüzde 30 oranındaki artışla 5.908 \$'dan 7.670 \$'a yükselmiştir. AB üyeliği sonrası kapsayan 2005-2017 yılları arasında, geçiş ekonomilerinin ortalama kişi başına düşen net milli geliri, yüzde 34 oranında artarak 10.089 \$'dan, 13.549 \$'a yükselmiştir. Türkiye'de ise 2005 yılında 8.340 \$ olan kişi başına düşen net milli gelir, yüzde 44'lük artışla 2017 yılında 11.994 \$'a yükselmiştir (Grafik.2).

Grafik 2: 1993-2017 Yılları Arası AB Üyesi Geçiş Ülkeleri ve Türkiye'de Kişi Başına Düzeltilmiş Net Milli Gelir

KAYNAK: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporları (Erişim Tarihi: 15.11.2019)

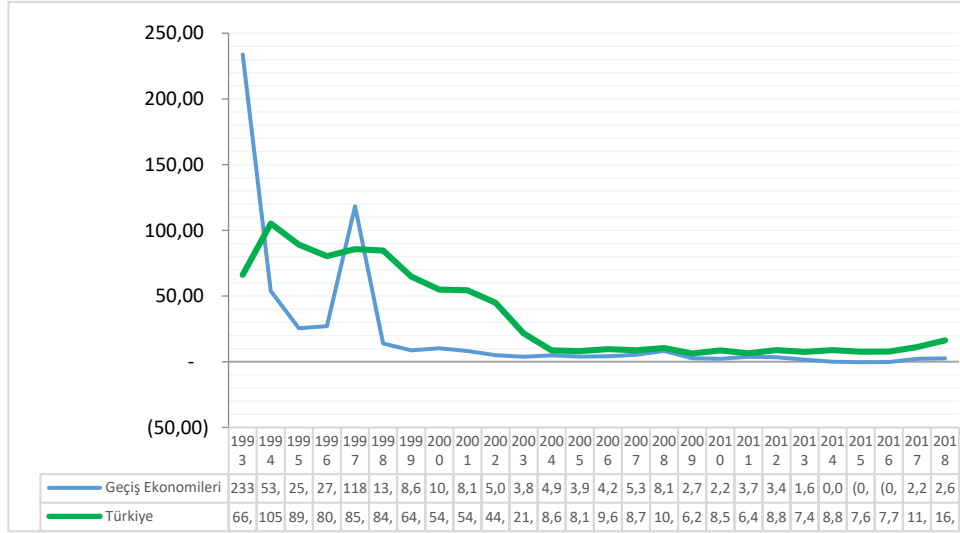
Geçiş ekonomileri, AB üyeliği öncesinde ve sonrasında milli gelir düzeylerini artırmışlardır. Ancak üyelik sonrasında kişi başına düşen net milli gelir düzeyi artış oranı yüzde 55 oranında ivme kaybetmiştir. Aynı dönemlerde Türkiye'de kişi başına düşen net milli gelir düzeyleri artmıştır. 2004 sonrasında artış oranı yüzde 47 düzeyinde hız kazanmıştır. Her ne kadar Türkiye'nin kişisel gelir düzeyi artarak devam etse de AB üyesi geçiş ekonomilerine görece halen gerilerdedir (Grafik.2).

4.3. Enflasyon Oranı

Geçiş ekonomilerinin AB'ye üye olmadan önce enflasyonu düşürme açısından oldukça başarılı bir seyir izledikleri görülmektedir. 1993 yılında geçiş

ekonomilerinde yaşanan enflasyon oranı ortalama yüzde 234 seviyelerindedir. 2004 yılına gelindiğinde ise bu oranın büyük bir düşüşle yüzde 5 seviyelerine gerilediği görülmektedir. Aynı dönemde Türkiye'nin enflasyon oranı da yüzde 66 seviyelerinden yüzde 8,60 seviyelerine gerilemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin yıllık enflasyon oranındaki düşüş görece daha az olmuştur.

Grafik 3: 1993-2018 Yılları Arası AB Üyesi Geçiş Ülkeleri ve Türkiye'de Yıllık Enflasyon Oranları

KAYNAK: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporları (Erişim Tarihi: 15.11.2019)

AB üyeliğinin başladığı 2005 yılında geçiş ekonomilerinin yıllık enflasyon oranlarının ortalaması yüzde 3,97 iken, 2018 yılında bu oran daha da gerileyerek yüzde 2,61 seviyesine düşmüştür. Aynı yıllarda Türkiye'nin yıllık enflasyon oranı yüzde 8,18'den yüzde 16,33 e yükselmiştir. 2005-2018 yılları arasında enflasyon oranları açısından geçiş ekonomilerinde yüzde 34 oranında iyileşme yaşanırken, Türkiye'de aynı dönemde yüzde 100'e yakın oranda fiyatlar genel seviyesi yükselmiştir (Grafik.3).

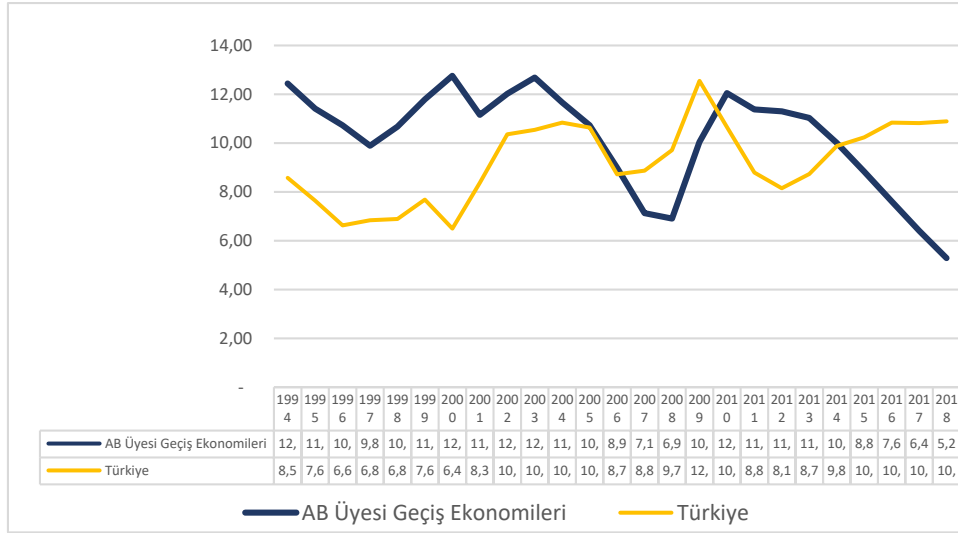
4.4. İşsizlik Oranı

Geçiş ekonomileri içerisinde işsizlik oranının yüksek olmasında büyük pay Polonya, Litvanya ve Slovak Cumhuriyetine aittir. Bu üç ülkenin işsizlik oranları gerek AB üyeliği öncesinde gerekse AB üyeliğinden sonraki birkaç yılda yüzde 15 düzeylerinde gerçekleşmiştir. 1994 yılından 2014 yılına kadar geçen süre içerisinde geçiş ekonomilerinin ortalama işsizlik oranları Türkiye'nin işsizlik oranlarından

yüksek olmuştur. Ancak, 2015-2018 yılları arasında Türkiye'nin işsizlik oranları geçiş ülkeleri ortalamalarının üstünde kalmıştır.

1994-2004 yılları arası geçiş ekonomilerinin işsizlik oranları ortalaması yüzde 11,57'dir. Aynı dönemde Türkiye'nin işsizlik oranı ortalaması yüzde 8,26'dır. 2005-2018 dönemi değerlendirildiğinde, geçiş ekonomilerinin işsizlik oranları ortalaması yüzde 10,73'den yüzde 5,29'a gerilemiştir. AB üyeliği sonrası kapsayan bu dönemin işsizlik oranları ortalaması yüzde 9,12'dir (Grafik.4).

Grafik 4: 1994-2018 Yılları Arası AB Üyesi Geçiş Ülkeleri ve Türkiye'de İşsizlik Oranları

KAYNAK: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporları (Erişim Tarihi: 15.11.2019)

Türkiye'nin 2005-2018 yılları arası işsizlik oranı ortalaması yüzde 9,96'dır. Bu dönemde geçiş ekonomilerinin işsizlik oranındaki düşüş yüzde 50,7 düzeyinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin işsizlik oranı ise yüzde 2,4 düzeyinde artmıştır. Türkiye'nin ve geçiş ülkelerinin AB üyeliği öncesi ve sonrası kıyaslandığında, Türkiye'nin işsizlik oranları ortalamasının, 2005-2018 yıllarını kapsayan dönemde, 1994-2004 yıllarını kapsayan döneme oranla yüzde 20,6 düzeyinde arttığı görülürken; geçiş ekonomilerinin aynı dönemde işsizlik oranları ortalamasının yüzde 21,2 düzeyinde azaldığı görülmektedir (Grafik.4).

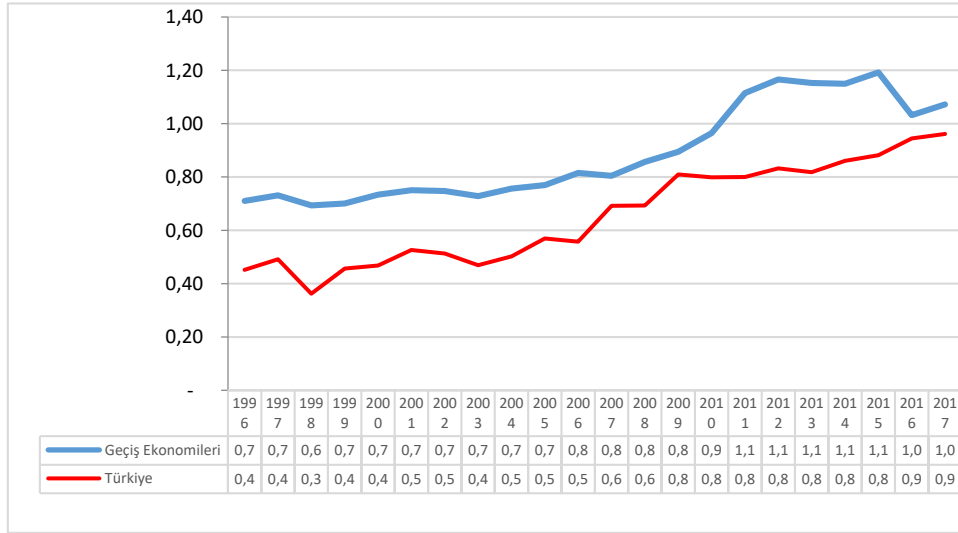
4.5. AR-GE Harcamalarının GSYH'ye Oranı

Gerek AB üyeliğinden önceki dönemde (1996-2004), gerekse AB üyeliğinden sonraki dönemde (2005-2017), geçiş ekonomilerinin AR-GE harcamalarının

GSYH içindeki paylarının Türkiye'nin AR-GE harcamalarının GSYH'deki paylarına oranla tüm yıllarda daha fazla olduğu görülmektedir.

1996 yılında geçiş ekonomilerinin AR-GE harcamalarının GSYH içindeki payı yüzde 0,71 iken yüzde 7'lik bir artışla 2004 yılında yüzde 0,76'ya yükselmiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin AR-GE harcamalarının GSYH'deki payı, yüzde 0,45'ten yüzde 11'lik bir artışla yüzde 0,50'ye yükselmiştir. 1996-2004 yılları arasında geçiş ekonomilerinin AR-GE harcamalarının GSYH içindeki paylarının ortalaması yüzde 0,73'tür. Aynı dönemde Türkiye'nin AR-GE harcamalarının GSYH içindeki paylarının ortalaması ise yüzde 0,47'dir (Grafik.5).

Grafik 5: 1996-2017 Yılları Arası AB Üyesi Geçiş Ülkeleri ve Türkiye'de AR-GE Harcamaları/GSYH Oranı (%)

KAYNAK: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporları (Erişim Tarihi: 15.11.2019)

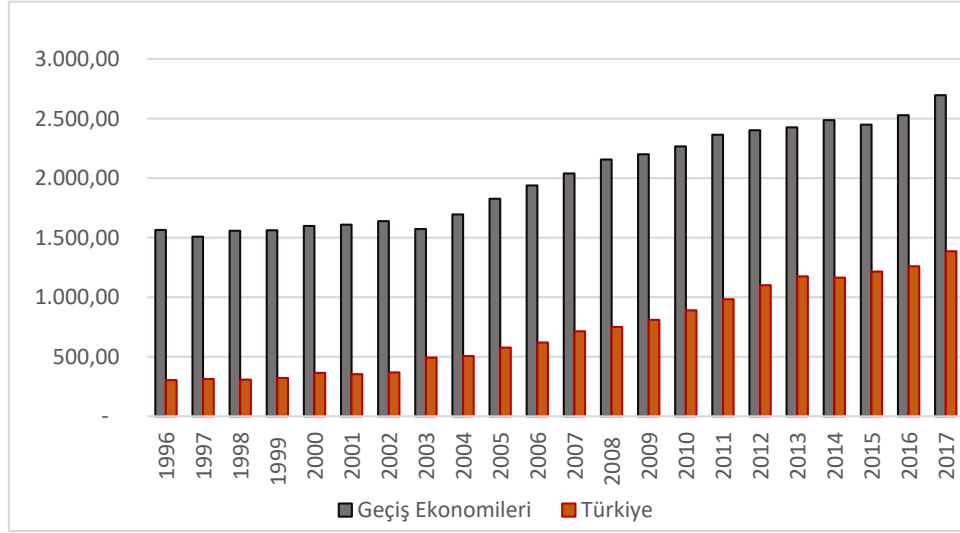
2005-2017 yılları arasında geçiş ekonomilerinin AR-GE harcamaları/GSYH oranı, yüzde 39'luk bir artışla, yüzde 0,77'den yüzde 1,0'a yükselmiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin AR-GE harcamaları/GSYH oranı yüzde 92'lik bir artışla yüzde 0,50'den yüzde 0,79'a yükselmiştir. Her ne kadar Türkiye'nin AR-GE harcamalarının GSYH'deki payları geçiş ekonomilerinin gerisinde kalsa da ikinci dönemde Türkiye'nin yakaladığı hız geçiş ekonomilerine göre daha fazladır (Grafik.5).

4.6. AR-GE Faaliyetlerindeki Araştırmacılar

AR-GE faaliyetlerindeki kişi sayısı açısından geçiş ekonomileri ve Türkiye'nin durumu kıyaslandığında AR-GE harcamaları/GSYH oranlarında

olduğu gibi AR-GE faaliyetlerinde bulunan araştırmacıların sayısı açısından da benzeri bir durumun olduğu görülmektedir. Ancak sayısal açıdan Türkiye ile geçiş ekonomileri arasındaki farkın daha fazla olduğu da dikkat çekmektedir. Geçiş ekonomilerinin toplam nüfusu 1996 yılında 110 milyona yakınken, 2018 yılına gelindiğinde 102,5 milyona düşmüştür (Dünya Bankası, 2019). Ancak nüfus sayısındaki düşmeye rağmen Türkiye'nin nüfusundan 20 milyon kişi daha fazladır.

Grafik 6: 1996-2017 Yılları Arası AB Üyesi Geçiş Ülkeleri ve Türkiye'de AR-GE'deki Araştırmacı Sayıları

KAYNAK: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporları (Erişim Tarihi: 15.11.2019)

Bu açıdan bakıldığında AR-GE faaliyetlerindeki araştırmacıların sayıların toplamı Grafik.6'da görülen farktan çok daha fazladır. 1996 yılında geçiş ülkelerindeki her 1 milyon kişiden 1.564'ü AR-GE faaliyetlerini yürüten araştırmacılardan oluşurken, aynı yılda Türkiye için bu rakam 304'tür. 2004 yılında ise geçiş ülkelerindeki 1 milyon kişi başına düşen araştırmacı sayısı 1.695 iken, Türkiye'de 505'tir. 1996-2004 yılları arasında geçiş ülkelerindeki 1 milyon kişi başına düşen araştırmacı sayısı yüzde 8,4 oranında artarken, aynı yıllar içerisinde Türkiye'deki artış yüzde 66,1'dir. Oransal açıdan her ne kadar Türkiye'deki artış görece fazla olsa da araştırmacı sayısı açısından aradaki fark yaklaşık 5 kattan, ancak 4 kata inebilmiştir (Grafik.6).

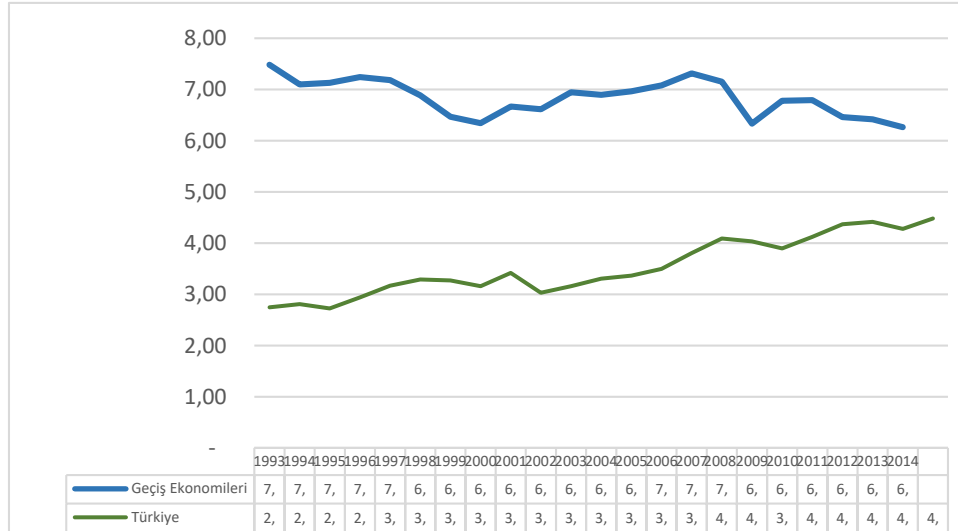
2005-2017 yılları arasında 1 milyon kişi başına düşen AR-GE faaliyetlerindeki araştırmacı sayısı, geçiş ekonomilerinde 1.826'dan 2.696'ya yükselmiştir. Aynı dönemde Türkiye'deki 1 milyon kişi başına düşen araştırmacı sayısı 576'dan 1.386'ya yükselmiştir. Oransal açıdan bakıldığında 2005-2017

yılları arasında geçiş ekonomilerindeki araştırmacı sayısındaki artış yüzde 47,7 iken; Türkiye'deki araştırmacı sayısındaki artış, yüzde 140,6'dır. Türkiye'deki araştırmacı sayısındaki oransal artış, geçiş ekonomilerinin AB üyeliği sonrasında yakaladığı artıştan daha fazladır. Geçiş ekonomileri, üyelik öncesindeki ve sonrasındaki dönemlerde araştırmacı sayısındaki artışı yüzde 8,4'den, yüzde 47,7'ye yükseltirken; aynı dönemlerde Türkiye yüzde 66,1 seviyelerinden yüzde 140,1 seviyelerine yükseltmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen 2017 yılına bakıldığında geçiş ekonomilerindeki 1 milyon kişi başına düşen araştırmacı sayısının Türkiye'deki 1 milyon kişi başına düşen araştırmacı sayısının yaklaşık 2 katı olduğunu hatırlatmakta yarar vardır (Grafik.6).

4.7. Patent Başvuruları

Türkiye vatandaşlarınca yapılan patent başvurusu sayısı 1993 yılında 169 iken, 2004 yılında bu sayı 682'ye yükselmiştir. Aynı dönemde geçiş ülkeleri vatandaşlarınca yapılan patent başvurusu sayısı 815'ten 554'e düşmüştür. Bu dönemde patent başvuru sayısı açısından Türkiye'de 3 kat artış yaşanırken, geçiş ekonomilerinde yaklaşık üçte bir oranında azalış gerçekleşmiştir.

Grafik 7: 1993-2017 Yılları Arası AB Üyesi Geçiş Ülkelerindeki ve Türkiye'deki Sakinler Tarafından Yapılan Patent Başvuruları

KAYNAK: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporları (Erişim Tarihi: 15.11.2019)

2005-2017 yıllarını kapsayan dönemde ise Türkiye'deki patent başvuru sayısı 3,06 katlık bir artışla 928'den 3769'a yükselmiştir. Aynı dönemde geçiş ekonomilerindeki patent başvuru sayısı yüzde 39,6 düzeyinde artış göstererek

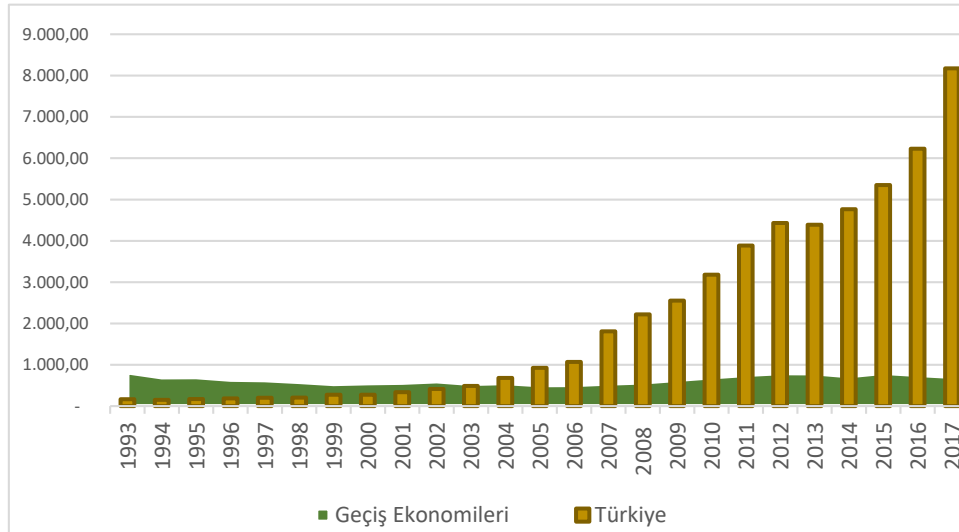
502'den 800'e yükselmiştir. Geçiş ekonomileri ve Türkiye'deki Patent başvuruları açısından üyelik öncesi ve sonrası iki dönem kıyaslandığında Türkiye'nin artış hızının sabit kaldığı ancak geçiş ekonomilerin üyelik sonrası dönemde patent başvurularındaki artışın oransal olarak daha fazla olduğu görülmektedir (Grafik.7).

2003 yılından itibaren Türkiye vatandaşlarınca yapılan patent başvurusu sayısı her ne kadar geçiş ekonomilerinin ortalama değerinden yüksek olsa da kalkınmada doğrudan katkısı olduğunu söylemek tutarlı olmayabilir. Zira patent başvurularının sayısındaki artış kadar başvurular sonucunda açığa çıkan yenilik ve teknolojik gelişme, kalkınma açısından daha büyük öneme sahiptir.

4.8. Karbondioksit (CO₂) Emisyonları

CO₂ salınımı açısından bakıldığında Türkiye'deki emisyon değerlerinin her iki dönemde de geçiş ekonomilerine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Ancak 1993-2014 arasında, geçiş ekonomilerindeki kişi başına düşen CO₂ emisyonları azalırken, Türkiye'de artmıştır. 1993 yılında, geçiş ekonomilerinde kişi başına düşen CO₂ emisyonu ortalama 7,48 ton iken, 2004 yılında 6,90 tona düşmüştür. Aynı dönemde Türkiye'de kişi başına düşen CO₂ emisyonu 2,81 tondan 3,36 tona yükselmiştir. Geçiş ekonomilerinde yüzde 7,8 oranında azalma yaşanırken, Türkiye'de yüzde 19,6 oranında artış meydana gelmiştir (Grafik.8).

Grafik 8: 1993-2014 Yılları Arasında AB Üyesi Geçiş Ülkelerindeki ve Türkiye'deki CO₂ Emisyonları

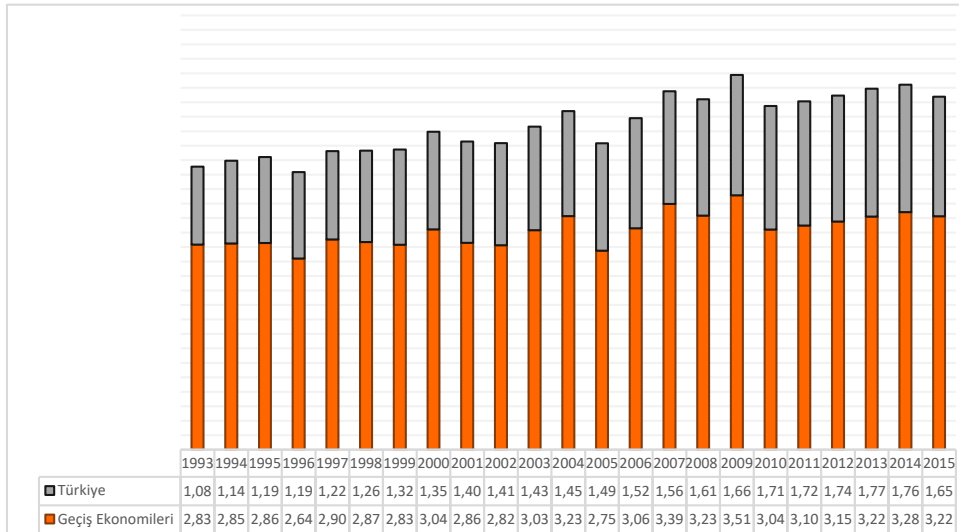
KAYNAK: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporları (Erişim Tarihi: 15.11.2019)

2005 yılında geçiş ekonomilerindeki kişi başına düşen CO₂ emisyonu miktarı ortalama 6,97 tondur. Bu miktar 10 yıl içerisinde yüzde 10,1 oranında azalarak 2014 yılında 6,26 tona gerilemiştir. Aynı dönemde Türkiye’de kişi başına düşen CO₂ emisyonu yüzde 28 oranında artarak 3,5 tondan, 4,48 tona yükselmiştir. Türkiye’nin CO₂ emisyon değerlerinde yaşanan olumsuz artışın yanı sıra, üyelik öncesi ve sonrası dönem açısından geçiş ekonomilerine bakıldığında, 2005 sonrasında CO₂ emisyonlarındaki azalma oranının daha fazla olduğu görülmektedir (Grafik.8).

4.8. Orman Alanları

Türkiye’nin yüzölçümü 783.562 km² iken, geçiş ekonomilerinin toplam yüzölçümü 1.135.982 km²’dir (Bulut, 2019, s.61). Geçiş ekonomilerinin sınırları içerisinde kalan arazi miktarı Türkiye’nin sınırları içindeki arazi miktarına oranla yüzde 31 daha fazladır. Orman alanlarının toplam arazi içerisindeki payı açısından geçiş ekonomileri ve Türkiye kıyaslandığında geçiş ekonomilerinin çok daha fazla ormanlık alana sahip olduğu görülmektedir.

Grafik 8. 1993-2016 Yılları Arasında AB Üyesi Geçiş Ülkelerindeki ve Türkiye’deki Orman Alanları

KAYNAK: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporları (Erişim Tarihi: 15.11.2019)

1993-2004 yılları arasında geçiş ekonomilerindeki ormanlık alan miktarları yüzde 37,55’den yüzde 38,63’e yükselmiştir. 2005-2016 yıllarında ise yüzde 38,77’den yüzde 39,30’a yükselmiştir. Üyelik öncesi dönemde ormanlık alan artış miktarı yüzde 2,9 iken, üyelik sonrasında artış miktarı yüzde 1,4’e gerilemiştir.

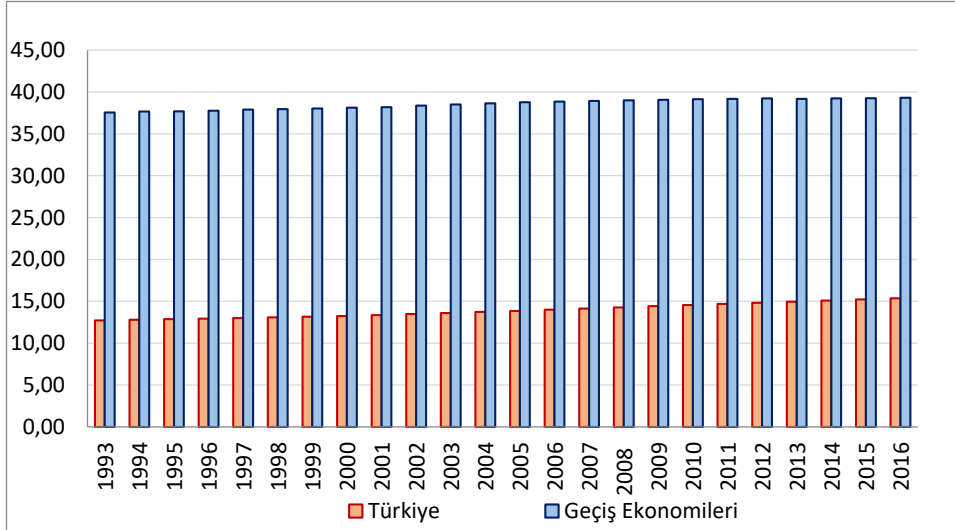
1993 yılında Türkiye'nin ormanlık alanlarının toplam araziye oranı yüzde 12,72 iken, yüzde 7,9'luk artışla 2004 yılında yüzde 13,73'e yükselmiştir. 2005 yılında yüzde 13,85 ormanlık alan oranı yüzde 5,5'lik artışla 2016 yılında yüzde 15,35'e yükselmiştir. Üyelik sonrasında geçiş ekonomilerinin ormanlık alanlarındaki artış miktarındaki yavaşlama önceki döneme oranla yüzde 46 düzeyinde gerçekleşirken, Türkiye'de bu oran yüzde 30 düzeylerinde gerçekleşmiştir (Grafik.8).

Geçiş ekonomilerinin yüzölçümü de dikkate alındığında, 1993-2016 yıllarını kapsayan tüm dönem boyunca geçiş ekonomilerindeki ormanlık alan miktarlarının, Türkiye'deki ormanlık alan miktarlarından ortalama iki kat fazla olduğu görülmektedir. 2004 sonrası dönemde Türkiye, ormanlık alan artışıdaki yavaşlama açısından geçiş ekonomilerinden daha iyi durumdadır. Ancak toplam alan miktarı açısından bakıldığında geçiş ekonomilerinin halen çok gerisindedir.

4.9. Bin Kişi Başına Düşen Doktor Sayısı

Bin kişi başına düşen doktor sayısı açısından geçiş ekonomileri ve Türkiye kıyaslandığında 1993-2015 yıllarını kapsayan 23 yıllık dönemin tamamında geçiş ülkelerindeki bin kişi başına düşen doktor sayısının Türkiye'deki bin kişi başına düşen doktor sayısının ortalama üç katı olduğu görülmektedir (Grafik.9).

Grafik 9: 1993-2015 Yılları Arasında AB Üyesi Geçiş Ülkelerindeki ve Türkiye'deki 1000 Kişi Başına Düşen Doktor Sayısı

KAYNAK: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporları (Erişim Tarihi: 15.11.2019)

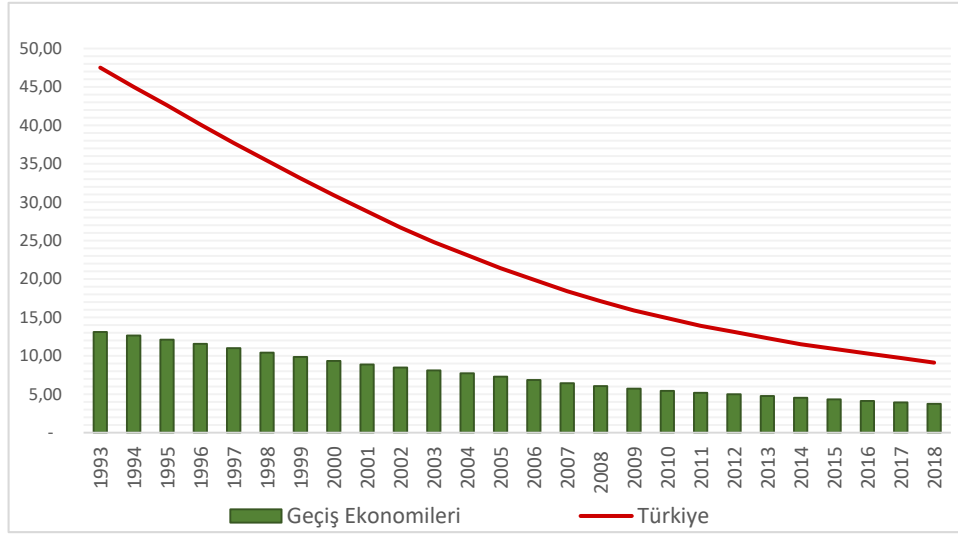
1993-2004 yıllarını kapsayan dönemde geçiş ekonomilerinde bin kişi başına düşen doktor sayısındaki artış yüzde 14,1 iken, Türkiye'de artış yüzde 34,3

düzeyinde gerçekleşmiştir. 2005-2015 yıllarını kapsayan ikinci dönemde bin kişi başına düşen doktor sayısındaki artış geçiş ekonomilerinde yüzde 17,1 iken Türkiye’de yüzde 10,7’dir. Geçiş ülkelerindeki bin kişi başına düşen doktor sayısındaki artış oranı üyelik sonrasında ivme kazanırken, Türkiye’de tersine bir durum cereyan etmiş ve artışta yavaşlama gerçekleşmiştir (Grafik.9).

4.10. Bebek Ölüm Oranları

Türkiye’deki bebek ölüm oranları 1993-2018 yıllarını kapsayan dönemin tamamında geçiş ekonomilerinden fazladır. Bununla beraber 1993-2004 yılları arasında geçiş ekonomilerindeki bebek ölüm oranları yüzde 41 düzeyinde azalırken, aynı dönemde Türkiye’deki bebek ölüm oranları yüzde 51,4 düzeyinde azalmıştır. 2005-2018 yıllarında ise bu oran geçiş ekonomileri için yüzde 48,6 iken, Türkiye için yüzde 57,5’tir (Grafik.10).

Grafik 10: 1993-2018 Yılları Arasında AB Üyesi Geçiş Ülkelerindeki ve Türkiye’deki Bebek Ölüm Oranları

KAYNAK: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporları (Erişim Tarihi: 15.11.2019)

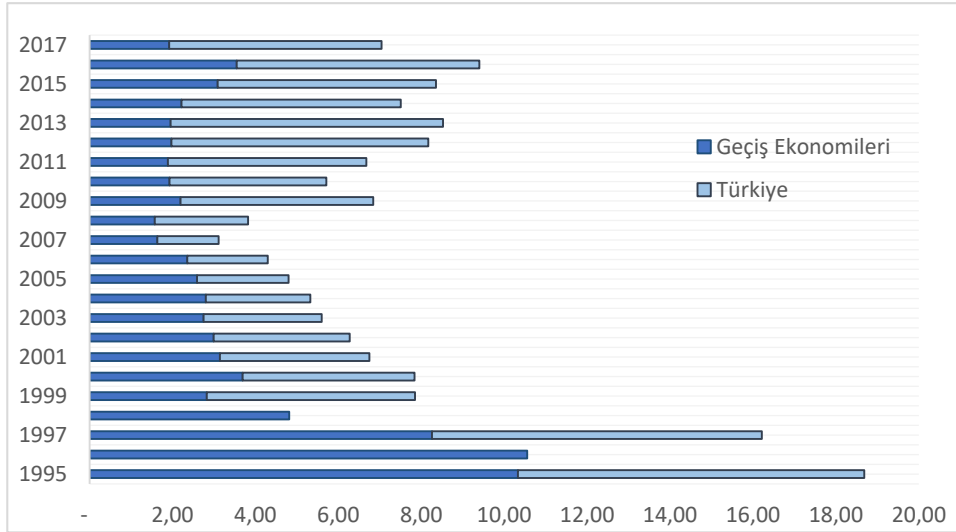
Sağlık alanındaki gelişmeyi göstermesi açısından ele alınan bir diğer oran, bebek ölüm oranlarıdır. Bebek ölüm oranlarına bakıldığında 1993 yılında, Türkiye’de doğan her 1.000 bebekten 47,5’inin öldüğü, 2004 yılında her 1.000 bebekten 23,1’inin öldüğü ve 2018 yılına gelindiğinde her 1.000 bebekten 9,1’inin öldüğü görülmektedir. Aynı yıllar içerisinde geçiş ekonomilerinde bebek ölüm oranları, Türkiye verilerinin çok altında kalmıştır. 1993 yılında geçiş ekonomilerinde doğan her 1.000 bebekten 13,1’inin, 2004 yılında her 1.000

bebekten 7,7'sinin ve 2018 yılında da her 1.000 bebekten 3,8'inin öldüğü görülmektedir. Gerek geçiş ekonomilerinde gerekse Türkiye'de, 2004 sonrasında bebek ölüm oranlarındaki azalma miktarı artmıştır. Ancak bebek ölüm oranlarındaki azalmada geçiş ekonomilerinin performansı Türkiye'ye nazaran daha yüksektir. Bebek ölüm oranlarındaki azalma büyüklüğü geçiş ekonomilerinde yüzde 18,5 düzeyinde gerçekleşmişken, bu oran Türkiye için yüzde 11,9 düzeyindedir (Grafik.10).

4.11. İlkokul Çağında Okul Dışında Olan Çocuklar

Kalkınma göstergesi olarak değerlendirilen son veri okul dışındaki çocukların yüzdesidir. Eğitim alanında kalkınmaya dayanak teşkil edecek çok sayıda veri bulunmasına rağmen geçiş ekonomilerinin ve Türkiye'nin aynı döneme ait verilerine birlikte ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle önemli bir gösterge olduğu düşünülen okul dışındaki çocukların oranının geçiş ekonomilerindeki ve Türkiye'deki yıllar içerisindeki değişimine bakılmıştır.

Grafik 11: 1995-2017 Yılları Arasında AB Üyesi Geçiş Ülkelerindeki ve Türkiye'deki Okul Dışındaki Çocuklar

KAYNAK: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporları (Erişim Tarihi: 15.11.2019)

AB üyesi geçiş ekonomilerinde ilkökul çağında olmasına rağmen okulda olmayan çocuk sayısına bakıldığında 1995 yılında her 100 çocuktan 10,3'ünün okulda olmadığı görülmektedir. 2004 yılında ise bu sayıdaki yüzde 72,9'luk azalma ile her 100 çocuktan 2,8'inin okulda olmadığı görülmektedir. Aynı yıllar arasında Türkiye'deki 100 çocuktan 8,35'i okul dışında iken, yüzde 69,8'lik azalma ile 2004

yılında her yüz çocuktan 2,5'i okul dışındadır. 2005-2017 yılları arasında ise geçiş ekonomilerinde okul dışında bulunan çocuk sayısında azalma devam ederken, Türkiye'de azalma 2007 yılına kadar devam etmiş ancak sonrasında artış meydana gelmiş ve 2005 yılına göre okulda olmayan çocuk sayısı iki katına çıkmıştır. 2005 yılında Türkiye'deki ilkökul çağında bulunan her 100 çocuktan 2,21'i okul dışında iken, 1,32 katlık bir artışla 2017 yılında bu oran 5,12'ye yükselmiştir. 2005 yılında geçiş ekonomilerindeki ilkökul çağında bulunan her 100 çocuktan 2,59'u okulda bulunmazken, yüzde 25,9'luk bir azalma ile 2017 yılında bu oran yüzde 1,92'ye gerilemiştir (Grafik.11).

Sonuç

Kalkınma kavramının geniş bir tanıma sahip olması nedeniyle çok sayıda ekonomik, sosyal ve çevresel değişkene bakmak gerekmektedir. Ekonomiler için yalnızca ekonomik büyüme ve beraberinde bireysel gelir artışları yeterli değildir. Gelir artışıyla birlikte toplumsal refahın artması kalkınma olarak kabul edilmektedir. Kalkınma eğitim, sağlık, çevre ve hukuk gibi her alanda iyileşmelerin tamamını içerir. Bu çalışmada geçiş ekonomilerinin ve Türkiye'nin kalkınma göstergeleri AB'nin olası etkisi altında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak yapılan karşılaştırmaların tamamen doğru olduğunu söylemek yerinde bir yaklaşım olmaz. Zira AB üyeliğinin ülkelere çok sayıda olumlu katkısı olmakla beraber, ülkelerin kendi iç dinamikleri, coğrafi koşulları, doğal kaynakları ve devraldıkları bakiyeler de gelişimlerinde önemli rol oynamaktadır.

Geçiş ekonomilerinin kalkınma göstergelerine bakıldığında, üyelikleri öncesi dönemde de Türkiye'den daha iyi koşullara sahip oldukları görülmektedir. Çalışmaya konu olan 11 geçiş ekonomisinden 8'i 2004 yılında AB'ye üye olmasına rağmen kalkınma göstergeleri açısından görece daha kötü konumda olan Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan'ın üyelikleri daha sonra kabul edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında AB üyesi geçiş ekonomilerinin üyelik sonrası gelişmelerinin doğrudan AB ile ilişkili olduğunu söylemek doğru olmayabilir. AB'nin adaylık başvurusunu kabul ettiği ülkeleri hazırlık ve geçiş aşaması olmak üzere iki sürece tabi tuttuğu ve bu süreçte aday ülkelere sosyal, siyasal, hukuki ve ekonomik bazı koşulların yerine getirilmesini beklediği bilinmektedir. Ayrıca bu süreç içerisinde mali yardımlarda bulunarak üyelik öncesinde ülkelerin belirli bir düzeye gelmeleri

beklenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye her ne kadar AB üyesi olmasa da kısmen AB yardımlarından yararlanmaktadır.

Dönem ayrımında kullanılan 2004 yılından önce, Türkiye’de 1999 ve 2001 yıllarında iki büyük ekonomik krizin yaşandığını hatırlamakta yarar vardır. 2004 öncesi ve sonrasının kıyaslandığı bu çalışmada, yaşanan iki ekonomik krizin ortalama değerleri olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmazdır. Bu da 2004 sonrası yaşanan gelişmelerin oransal olarak daha yüksek çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bunun yanında 2008 yılında geçiş ekonomilerinde de etkisi hissedilen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kaynaklı ekonomik krizin Türkiye’nin ekonomik göstergelerine yansıdığı görülmektedir.

Hatırlanması gereken bir diğer husus, geçiş ekonomilerinin ve Türkiye’nin 1993-2018 yıllarını kapsayan dönemde nüfuslarındaki değişimdir. Bahsi geçen dönemde geçiş ekonomilerinin toplam nüfusu yüzde 7 oranında azalırken, Türkiye’nin nüfusu yüzde 45 oranında artmıştır. Bu durumun –kişi başına düşen milli gelir, bin kişi başına düşen doktor sayısı, işsizlik oranı, enflasyon oranı gibi- kişisel refah göstergelerine yansımaları kaçınılmazdır.

Çalışmada kullanılan göstergeler değerlendirildiğinde; AB üyesi geçiş ekonomilerine ait kişi başına düşen CO₂ emisyon miktarları ve ülke vatandaşlarınca yapılan patent başvuru sayıları dışındaki diğer tüm göstergelerde, Türkiye’ye oranla, üyelik öncesi ve sonrası her iki dönemde de daha iyi durumda olduğu görülmektedir. 2004 sonrası dönemde Türkiye’nin CO₂ emisyon miktarları artarken, geçiş ekonomilerinin azalmıştır.

Geçiş ekonomilerindeki ekonomik büyüme Türkiye’ye göre daha istikrarlı hale gelirken, AB üyeliği sonrasında kişi başına düşen milli gelir düzeyi de artmaya devam etmiştir. AR-GE harcamaları, AR-GE deki araştırmacı sayısı, orman alanı miktarı, doktor sayısı bu dönemde artmaya devam ederken, bebek ölüm oranları, enflasyon oranları, işsizlik oranları, okul dışındaki çocuk sayısı oranlarında da azalma gerçekleşmiştir. 2004 sonrasında Türkiye, gerek kendi iç dinamikleriyle gerekse dışsal etkilerin katkısıyla ekonomik büyümede, milli gelir artışında, AR-GE harcamalarında, AR-GE araştırmacılarında, patent başvuruları sayısında olumlu bir ilerleme kaydetmiştir. Ancak, enflasyon oranında, işsizlik oranında, kişi başına düşen doktor sayısında, ilkokul çağında olduğu halde okulda olmayan çocuk sayısında, bebek ölüm oranlarında, 2004 öncesine göre daha

olumlu sonuçlar elde edilmesine rağmen, geçiş ekonomilerine göre gelişme hızı açısından geride kalmıştır. Bu açılardan bakıldığında en gelişmiş bütünleşme türü olarak kabul edilen AB'ye üye olmanın Türkiye'nin kalkınmasında olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Başka bir ifade ile AB üyesi olmasının imkânsız gibi görüldüğü ve ayrıca yakın zamanda anlamsızlaşacağı bir dönemde Türkiye'nin kalkınmasını sağlayabilmesi için kendi iç dinamiklerini istikrarlı ve planlı bir şekilde yürütmesine ihtiyacı vardır.

Kaynaklar

- Akdemir, E. & İnanç, H. (2008), Avrupa Entegrasyonunun Tarihsel Gelişimi: Ümit Güner (Ed.), Ekonominin AB'si içinde (s.1-59), Bursa: Ekin.
- Akimov, A., Wijeweera, A. & Dollery, B. (2009), "Financial Development and Economic Growth: Evidence From Transition Economies", Applied Financial Economics, 19(12), 999-1008.
- Artan, S., Hayaloğlu, P. & Baltacı, N. (2014) "Bilgi Ve İletişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi: Geçiş Ekonomileri Örneği", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 28(1), 199-214.
- Askarov, Z. & Doucouliagos, H. (2015), "Development Aid and Growth in Transition Countries", World Development, 66, 383–399.
- Avrupa Birliği Başkanlığı, (2019), Türkiye – AB İlişkilerinin Tarihçesi. https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (Erişim Tarihi: 18.11.2019)
- Bal, H. (2004a), "Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk ve Kayıt Dışı Ekonomi: Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği", İktisat İşletme ve Finans, Bilgesel Yayıncılık, 19(219), 72-92.
- Bal, H. (2004b), "Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme ve Dış Finansman", MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(12), 155-172.
- Bek, T. & Laeven, L. (2006), "Institution Building and Growth in Transition Economies", J Econ Growth, 11, 157-186.
- Brainerd, E. (1998), "Market Reform and Mortality in Transition Economies", World Development, 26(11), 2013-2027.

- Bulut, R. (2019), “Geçiş Ekonomileri ve Ülkeleri”, *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı*, 6(70), 57-63.
- Carvalho, A., Nepal, R. & Jamasb, T. (2016), “Economic Reforms And Human Development: Evidence From Transition Economies”, *Applied Economics*, 48(14), 1330–1347.
- Çemrek, F. & Bayraç, H., N. (2013), “Sürdürülebilir Kalkınma Skorunun Hesaplanması”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 131-152
- Çınar, İ., T. & Yılmaz, M. (2008), *Avrupa Birliğinin Ekonomik Kurumları: Ümit Güner (Ed.), Ekonominin AB’si içinde (s.61-91). Bursa: Ekin.*
- Dünya Bankası, (2019), *Dünya Kalkınma Göstergeleri*, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, (Erişim Tarihi: 15.11.2019)
- Güler, E. (2012), “Geçiş Ekonomileri ve Yeni Kurumsal İktisat’ın Yeniden Yükselişi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 52-68.
- Jindra, B, Giroud, A. & Kennel, J., S. (2009), “Subsidiary Roles, Vertical Linkages and Economic Development: Lessons from Transition Economies”, *Journal of World Business*, 44(2), 167-179.
- Ketels, C., Lindqvist, G. & Sölvell, Ö. (2006), “Cluster Initiatives in Developing and Transition Economies”, *Center for Strategy and Competitiveness, Stockholm.*
- Kowal, J. & Paliwoda-Pekosz, G. (2017), “ICT for Global Competitiveness and Economic Growth in Emerging Economies: Economic, Cultural, and Social Innovations for Human Capital in Transition Economies”, *Information Systems Management*, 34(4), 304-307.
- Kökocak, A., K. (2011), “Geçiş Ekonomilerinde KOBİ’lere Dayalı Kalkınma Modeli”, *Avrasya Etütleri*, 38(1), 77-98.
- Macours, K. & Swinnen, F., M. (2008), “Rural–Urban Poverty Differences in Transition Countries”, *World Development*, 36(11), 2170–2187.

- Philippot, ., M. (2010), “Natural Resources and Economic Development in Transition Economies”, *Environment and Natural Resources Management*, CiteSeer^x.
- Piatkowski, M. (2006), “Can Information and Communication Technologies Make a Difference in the Development of Transition Economies?”, *Information Technologies and International Development*, 3(1), 39-53.
- Spagat, M. (2006), “Human Capital And The Future Of Transition Economies”, *Journal of Comparative Economics*, 34, 44-56.
- Svejnar, J. (2002), “Transition Economies: Performance and Challenges”, *Journal of Economic Perspectives*, 16(1), 3-28.
- Şaşmaz, M., Ü. & Yayla, Y., E. (2018), “Vergilerin ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Avrupa Birliği Geçiş Ekonomileri Örneği”, *Maliye Dergisi*, 174, 315-336.
- Tandircioğlu, H. (2002), “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 198-226.
- Tridico, P. (2006), *Institutional Change and Human Development in Transition Economies*, Università Degli Studi Roma Tre Dipartimento Di Economia Working Paper, 59, Roma.
- Turan, E. (2009), “Geçiş Ekonomilerinde Yerelleşme Reformları: Azerbaycan Örneği”, *Hazar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 12(1), 579-592.
- Yalman, Y. & Yalman, İ., N. (2018), “Geçiş Ekonomileri Arasında Uluslararası Girişimcilik Faaliyetlerinin Önemi”, *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 2(1), 97-110.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.